

3.4. НАУКОВО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

Звітний період у видавничій діяльності Академії ознаменувався певними вагомими здобутками, не зважаючи на значне подорожчання витратних поліграфічних матеріалів та обмежене фінансування.

За загальнодержавним проектом "Українська книга – 2015" побачили світ п'ятий та шостий томи "Шевченківської енциклопедії" у шести томах, підготовленої Інститутом літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

Звітнього року у межах плану підготовки та випуску видавничої продукції НАН України за бюджетні кошти продовжено роботу за енциклопедичними проектами: виданий шостий том 20-томного "Словника української мови", продовжено підготовку "Енциклопедії сучасної України" (у 30-ти томах), "Історії української літератури", "Енциклопедії міжнародного права", "Франківської енциклопедії".

Також реалізовувалися загальноакадемічні проекти "Українська наукова книга іноземною мовою" та "Наукова книга. Молоді вчені". Цього року англійською мовою Видавничим домом "Академперіодика" НАН України випущено видання "Dopants and Impurities in High-Tc Superconductors", підготовлене акад. НАН України Локтевим В.М. та Погореловим Ю.Г., у якому розглядаються специфічні фізичні властивості великого сімейства надпровідних матеріалів з високою критичною температурою переходу. Побачив світ останній третій том за редакцією акад. НАН України В.М. Шульги "Dark energy and dark matter in the Universe", основну увагу в якому приділено проявам та властивостям темної матерії, механізмам обміну енергією між темною енергією і темною матерією, які розширюють можливості Стандартної космологічної моделі. Книгу підготував великий колектив авторів з установ НАН України та МОН України. Посібник з мистецтва красного письменства "Technique in creative writing" (автори Дерієн С., Ільченко О.М.) стане у пригоді майбутнім літераторам при створенні художніх текстів. У колективних монографіях "Microprisms optical parameters and monitoring" та "Synthesis of secondary metabolites *in vitro*" представлені новітні методи та останні досягнення у відповідних наукових напрямках.

За проектом "Наукова книга. Молоді вчені" звітнього року побачили світ п'ять монографій молодих учених. Три роботи молодих науковців представляють Секцію фізико-технічних і математичних наук НАН України, а решта – Секцію суспільних і гуманітарних наук НАН України.

Протягом 2015 р. установами НАН України видано 558 назв наукових книг, з них 404 монографії та 154 збірника наукових праць.

ДП "НВП "Видавництво "Наукова думка" НАН України" випустило у світ 28 назв книг загальним обсягом 628,4 обл.-вид. арк.

За бюджетні кошти на випуск видавничої продукції Національної академії наук України видавництвом "Наукова думка" було видано 17 назв книг тиражем 4,8 тисячі примірників і загальним обсягом 372,0 обл.-вид. арк., з яких 13 назв наукових монографій (245,0 обл.-вид. арк.) – за проектом "Наукова книга". Окрім цього, до друку підготовлено 17 оригінал-макетів наукових монографій загальним обсягом 310,65 обл.-вид. арк.

Серед видань фізико-математичної та технічної літератури варто відзначити монографію колективу авторів Головної астрономічної обсерваторії НАН України та університетів МОН України "Общая теория относительности", присвячену 100-річчю загальної теорії відносності. Серед видань природничої літератури – актуальну колективну монографію "Парниковий ефект і зміни клімату в Україні: оцінки та наслідки". Співавторами книги є фахівці Наукового центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України, Українського гідрометеорологічного центру та Національного університету "Києво-Могилянська академія". У монографії висвітлено сучасний стан кліматичних досліджень у світі та в Україні. Зокрема, автори навели результати експериментальних визначень балансу вуглекислого газу й оцінки розбіжностей у визначенні цього показника за методикою "Кліматичного кадастру України" та за супутниковими вимірами, а також проаналізували багаторічні матеріали наземного й супутникового моніторингу температури повітря, аби пояснити кліматичні зміни в нашій країні. Крім того, вченими було виконано оцінку ризиків впливу цих змін. Співавтори праці запропонували заходи щодо мінімізації негативних наслідків парникового ефекту, розглянули прогностні варіанти кліматичних змін у короткостроковій перспективі й оцінили можливий еколого-економічний вплив цих процесів на довкілля та суспільство. Окремо науковцями було визначено напрями подальших досліджень, які матимуть на меті сприяння раціональному природокористуванню в Україні та її сталому економічному розвитку.

Серед видань соціогуманітарних наук у звітному році на особливу увагу заслуговує книга "Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку" (Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України). Актуальне видання підготовлене колективом науковців Інституту історії України НАН України – "Історія Криму у запитаннях і відповідях". У ньому автори спробували відповісти на запитання не лише щодо маловідомих, призабутих, але й стосовно добре знаних сторінок багатовікової історії Криму та

народів, які його населяли з найдавніших часів. Побачив світ перший том праці "Українська літературна критика ХХ століття. Антологія у двох томах" за редакцією акад. НАН України В.Г. Дончика. Пропонована антологія дає змогу скласти уявлення про літературний процес минулого століття в Україні (Інститут літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України). До 150-річчя від дня народження М.І. Туган-Барановського вийшла праця "М.І. Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець". У монографії висвітлено життя, наукова та громадсько-політична діяльність видатного українського вченого і громадського діяча, співзасновника Української Академії Наук.

Кількісні показники ДП "НВП "Видавництво "Наукова думка" НАН України" за 2011–2015 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Роки	Назв книг	Обсяг (обл.-вид. арк)	Тираж (тис. прим.)	Назв монографій*
2011	51	1484,2	46,3	32
2012	59	1648,0	47,6	40
2013	54	1401,1	34,7	39
2014	75	1502,4	33,1	59
2015	28	628,4	12,4	13

* видано за бюджетні кошти

Видавничим домом "Академперіодика" НАН України у 2015 р. видано 262 випуски 46 академічних журналів загальним тиражем понад 46,8 тис. примірників та обсягом понад 3,0 тисячі обл.-вид. арк. Зокрема, 195 випусків 33 видань за Програмою підтримки журналів НАН України, серед яких академічний науково-популярний журнал "Світогляд".

Окрім журналів у Видавничому домі "Академперіодика" НАН України побачили світ 26 книжкових видань загальним обсягом 532,64 обл.-вид. арк. і тиражем 8,495 тис. прим., з них 18 назв – у межах плану підготовки та випуску видавничої продукції НАН України за бюджетні кошти. На особливу увагу заслуговує монографія Г.І. Ковальчук "Український науковий інститут книгознавства (1922–1936)", яка присвячена історії та науковій діяльності Українського наукового інституту книгознавства. Розгром радянського книгознавства, і насамперед українського, що відбувся в 1931—1933 рр., призвів до повного занепаду книгознавчих досліджень в Україні.

З довідкових видань інтерес становить книга до ювілею Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України – "Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України (1966—2016)". Випущено й традиційні щорічні видання – "Звіт про діяльність Національної академії наук України" та "Національна академія наук України. Анотований каталог книжкових видань" за 2014 рік, чергові випуски (одинадцятий та дванадцятий) загальноакадемічної книжкової серії "Наука України у світовому інформаційному просторі".

Як і в попередні роки, ВД "Академперіодика" приділяв увагу виданню науково-популярної літератури. В межах проекту "Наука для всіх" було видано книги "Що розповідають та приховують археологічні пам'ятки" (автор М.В. Роздобудько) та "Дивосвіт металів" (автори С.Є. Кондратюк, О.Л. Геллер).

Звітного року науковцями НАН України видано 350 назв навчальної, довідкової, енциклопедичної, художньої та науково-популярної літератури. Варто акцентувати увагу на колективному виданні установ НАН України та Національного інституту стратегічних досліджень "Донбас і Крим: ціна повернення", виданнях підручника "Наноматеріалознавство" (Фізико-технологічний інститут металів та сплавів НАН України) та повного сучасного зведення видового складу судинних рослин Українських Карпат "Флора Українських Карпат" (Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України).

Кількість назв наукових монографій, виданих співробітниками НАН України у 2015 р., становить 404, з них у академічних видавництвах – Видавництві "Наукова думка" та ВД "Академперіодика" НАН України – 27 назв (7 %).

У інших вітчизняних видавництвах опубліковано 43 % наукових монографій – 175 назв. Обсяг цих книг понад 3,5 тис. обл.-вид. арк. Серед них – колективна монографія за заг. ред. академіків НАН України В.В. Скорохода, Ю.М. Солоніна "Водень в альтернативній енергетиці та новітніх технологіях", кількатомні видання "Фізика поверхні" (Інститут хімії поверхні ім.О.О. Чуйка НАН України) та "Фотосинтез: Структурна організація та функціональні особливості світлової фази фотосинтезу" (Інститут фізіології рослин і генетики НАН України), перше в україністиці фундаментальне дослідження з лінгвогендерології "Гендер: Мова. Свідомість, комунікація" (Інститут української мови НАН України).

Зарубіжними видавництвами звітного року випущено 81 назву наукових монографій учених НАН України. Більшість книг видано представництвами Springer у різних країнах, наприклад, підручник з молекулярного моделювання та QSR(P)R технологій "Application of computational techniques in pharmacy and medicine" (Інститут молекулярної біології і генетики НАН України), колективна

монографія співробітників Інституту металофізики ім. Г.В. Курдюмова НАН України та Департаменту металознавства та матеріалознавства Католицького університету м. Левеня (Бельгія) "Some physical principles of high temperature shape memory alloys design" (видавництво Tech Publications Inc., Zurich).

Наукові монографії вітчизняних фахівців випущені також видавництвами Білорусії, Болгарії, Великої Британії, Ізраїлю, Казахстану, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Росії, Сінгапуру, США, Хорватії, Швейцарії.

На власних поліграфічних дільницях установ НАН України опубліковано 121 назву монографій обсягом понад 2,2 тис. обл.-вид. арк. Наприклад, видання "Нові інформаційні технології в освіті для всіх: е-освіта" (Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України), монографія про безпеку ядерних реакторів "Теплофізика надійності активних зон" (Інститут проблем безпеки атомних електростанцій НАН України), видання "Аналіз впливу структурних змін в економіці України на екологічну ситуацію" (Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України) та монографія "Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору" (Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського).

Поточні праці науковців публікувалися у 85 наукових і одному науково-популярному журналі та 38 збірниках НАН України, у періодичних, а також у серійних книжкових виданнях установ НАН України, сумарна кількість яких становить близько 300. Тобто порівняно з 2014 роком кількість зменшилась на 2 журнали і 4 збірники у зв'язку з неможливістю їх випуску на тимчасово окупованій території України.

За сприяння Науково-видавничої ради НАН України до Програми підтримки журналів НАН України звітного року включені видання Інституту економіки промисловості НАН України та Інституту економіко-правових досліджень НАН України, що були переміщені з Донецьку: "Економіка промисловості" і "Економіка та право". Це дозволило відновити вихід вказаних видань відповідно до графіку.

Десять наукових журналів НАН України англійською мовою в Україні видають академічні наукові установи власними силами. Зарубіжні видавці перекладають і видають англійською мовою 20 журналів, два з яких – "Український біохімічний журнал" та "Вестник зоології" видаються в електронному вигляді.

Узагальнені показники випуску наукової видавничої продукції НАН України протягом 2011–2015 років представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Роки	Книги		З них монографій		Статей	
	Назв	Обсяг (обл.-вид. арк.)	Назв	В тому числі виданих за кордоном	Всього	В тому числі в закордонних журналах
2011	786	15197,0	554	67	25345	5495
2012	785	16574,0	571	74	25352	5405
2013	776	14644,9	576	90	27258	5949
2014	630	10530,1	488	74	23417	6392
2015	558	9466,3	404	81	21251	5784

Протягом звітного року Академія взяла участь у вітчизняних та міжнародних видавничих конкурсах і виставках, результати яких засвідчили високий рівень підготовки і видання наукової та науково-популярної продукції.

14–16 жовтня звітного року у м. Мінськ (Республіка Білорусь) відбулася чергова дев'ята сесія Ради з книговидання при Міжнародній асоціації академії наук. Програма сесії Ради з книговидання при МААН передбачала також діяльність форуму "Наукова та культурна взаємодія у контексті розвитку книговидання, книгообміну і науки про книгу", присвяченого 90-річному ювілею Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа Національної академії наук Білорусі. Традиційно під час Сесії було оголошено підсумки щорічного Міжнародного конкурсу на кращий науково-видавничий проект "Научная книга". У конкурсі 2015 року взяли участь видавництва та видавничі організації країн – учасниць СНД, а також Болгарії.

ВД "Академперіодика" НАН України номінував на конкурс три видання. Усі вони отримали високі нагороди. В номінації "Природничі науки" перемогу було присуджено фундаментальній монографії "Наноразмерные системы и наноматериалы: исследования в Украине" (2014 р.; за редакцією академіка НАН України А.Г. Наумовця). Перемогу в номінації "Співдружність" здобуло видання "Международной ассоциации академий наук 20 лет" (2013 р.). У номінації "Гран-Прі" дипломом лауреата нагороджено книгу "Мідні гравірувальні дошки українських друкарень XVII—XIX ст. у фондах

Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського" (2014 р.; автори – Д.Д. Фоменко, І.І. Цинковська, Г.М. Юхимець).

В червні 2015 р. на XVI Всеукраїнській виставці-форумі "Українська книга на Одещині" у номінації "Українська класика" Видавництво "Наукова думка" НАН України було нагороджено дипломом за книгу С. Гальченка "Історія тексту. Джерелознавчі і текстологічні аспекти творчості П.Г. Тичини, В.М. Сосюри та Остапа Вишні".

Серед важливих для розвитку видавничої справи Академії подій звітнього року – VIII Науково-практична конференція "Українська наукова термінологія: творення термінів та їх походження", організована Видавництвом "Наукова думка", а також V Науково-практична конференція "Наукова періодика: традиції та інновації". Організатором останньої виступили Науково-видавнича рада та ВД "Академперіодика" НАН України, які запросили до виступів фахівців з Центру інтелектуальної власності і передачі технологій НАН України, Інституту книгознавства, Центру бібліотечних електронних ресурсів та Відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, передплатного агентства "Укрінформнаука", Національного університету "Києво-Могилянська академія".

Звітнього року у Львові в конкурсі на підтримку україномовного книговидання у номінації "Наукова література" перше місце здобуло видання Інституту Івана Франка НАН України "І мертвим, і живим, і ненародженим", і самому собі: Шевченкове ословлення минулого, сучасного й майбутнього та власної екзистенції", що вийшло 20 випуском академічної серії "Літературознавчі студії" (автор член-кореспондент НАН України Нахлік Є.К.).

Одним з найбільш значимих та актуальних питань у сфері наукової періодики є представлення її в електронному просторі відповідно до сучасних міжнародних стандартів та інформаційно-комунікаційних технологій. Сьогодні науковий журнал, що не має власного веб-ресурсу в мережі Інтернет, практично не існує для світової спільноти.

Входження до наукометричних баз має відомі критерії для журналів: наявність обов'язкових англомовних резюме, міжнародного складу редколегії та авторів, унормування питань охорони авторського права, дотримання процедури попереднього рецензування статей, посилення на цей журнал у публікаціях, які вже були реферовані в Scopus, періодичність виходу, застосування для статей цифрових ідентифікаторів об'єктів (The Digital Object Identifier — DOI), якісна сторінка в Інтернеті.

Групою науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України був проведений ретельний аналіз представлення в Інтернеті академічної періодики, який показав, що більшість журналів НАН України не мали сайтів, які би повністю відповідали вимогам світових наукометричних баз. Для вирішення цієї проблеми фахівцями Видавничого дому "Академперіодика" НАН України була розроблена Концепція формування сегмента видавничої продукції Національної академії наук України в електронному середовищі.

У межах підготовки Концепції були визначені обов'язкові характеристики та елементи веб-ресурсу періодичного видання Національної академії наук України та створений типовий сайт. На основі цього програмного продукту легко можна створювати персональні веб-ресурси будь-якого журналу. Сьогодні на цій базі вже функціонують персональні сайти загальноакадемічних журналів "Наука та інновації" (<http://scinn.org.ua>) та його англійської версії "Science and Innovation" (http://scinn_eng.org.ua), "Вісник Національної академії наук України" (http://visnyk_nanu.org.ua), "Ukrainian Journal of Physics" (http://ujp_eng.org.ua), "Доповіді НАН України" (http://dopovidi_nanu.org.ua). Особливу увагу при організації власного веб-ресурсу наукового журналу необхідно звернути на забезпечення кожної наукової публікації цифровим ідентифікатором об'єкта (DOI) – унікальним гіперпосиланням, яке забезпечує прямий зв'язок із публікацією та її оптимальний пошук в Інтернеті за один крок. На сьогодні десять наукових журналів НАН України долучились до міжнародної системи цифрових ідентифікаторів об'єктів DOI.

За ініціативою Науково-видавничої ради НАН України започатковано конкурс на краще книжкове видання НАН України, затверджений постановою Президії НАН України від 30.12.2015 № 320 та спрямований на популяризацію наукових здобутків учених, зростання престижу наукової видавничої продукції та підвищення культури наукового книговидавництва.

У зв'язку зі змінами у чинному законодавстві стосовно формування державного замовлення на видавничу продукцію в НАН України за ініціативою НВР НАН України запроваджено Цільову комплексну програму "Створення та розвиток науково-видавничого комплексу НАН України", яка затверджена постановою Президії НАН України від 10.07.2015 № 192.

Важливо також, що у новому Законі України "Про наукову та науково-технічну діяльність" за ініціативою НВР НАН України до переліку наукових посад внесені посади працівників редакцій наукових періодичних видань (ст. 31).

Усі ці заходи спрямовані на підтримку та осучаснення видавничої справи у НАН України і мають на меті популяризацію науки і нового знання, а також підвищення ефективності функціонування мережевих інформаційних ресурсів.